

SAKRAMENTI KRŠĆANSKE INICIJACIJE I DJELA APOSTOLSKA

ANTUN ŠKVORČEVIĆ
Sveučilište u Zagrebu
Katolički bogoslovni fakultet
Kaptol 29/II, p.p. 432
10001 ZAGREB

Izlaganje na znanstvenom skupu
Primljeno 1. 2. 1996.
UDK 226.6.07
265:226.6

Sažetak

Članak se bavi pitanjem kršćanske inicijacije u Djelima apostolskim. Ponajprije razlaže pojam inicijacije, njegovo izvorno značenje u misterijskim kultovima poganskih religija, kršćansku uporabu u otačkoj teologiji i konačno u obrednicima obnovljene liturgije nakon II. vatikanskog sabora, s posebnim naglaskom na hrvatskim prijevodima toga pojma.

Autor potom istražuje što u Djelima apostolskim nalazimo kao temelj i polazište za kasniji razvoj triju sakramenata kršćanske inicijacije: krštenja, potvrde i euharistije. Navodi sva glavna mjesta u Djelima apostolskim o krštenju i pokazuje značenje koje mu daje taj novoza-vjetni spis. Usredotočuje se na pitanje čvrste povezanosti između krštenja i primanja Duha Svetoga, posvetivši posebnu pozornost onim tekstovima u Djelima apostolskim koji govore o krštenju vodom i naknadnom odvojenom primanju Duha Svetoga polaganjem ruku. Zaključuje da u Djelima apostolskim nije moguće otkriti sakrament sv. potvrde, ali da postoje geste (polaganje ruku) iz kojih će se kasnije oblikovati taj sakrament čvrsto povezan s krštenjem.

Članak zatim proučava pojam "lomljenja kruha" u Djelima apostolskim. Stavljajući se u vezu s nekim drugim euharistijskim aluzijama kao što su "uzimati hranu" i "prostrti stol", te se uspoređujući taj rječnik s nekim mjestima iz Lukina evanđelja - dolazi do uvjerenja kako postoje dovoljno jaki razlozi da se ono poistovjeti s euharistijom.

Autor zaključuje da krštenje, dar Duha Svetoga po polaganju ruku i "lomljenje kruha" u Djelima apostolskim nemaju onog značenja koje će kasnije imati tri sakramenta kršćanske inicijacije, ali da su navedene činjenice nezaobilazne za njihovo teološko utemeljenje.

U Svetom pismu ne susrećemo izraz sakrament ili inicijacija. Stoga smo izbjegli naslov "Sakramenti kršćanske inicijacije u Djelima apostolskim", jer bi to moglo probuditi utemeljenu sumnju da u svetopisamsku misao želimo unijeti terminologiju koja je plod kasnije kršćanske refleksije ili se možda baviti projekcijom sadašnjega stanja kršćanske sakramentologije u prošlost. Namjera nam je da za potrebe Zimske katehetske škole (1996.) istražimo ima li u liturgijskoj praksi prve Crkve, zasvjedočene u Djelima apostolskim, sadržaja koji bi mogli biti teološki temelj današnjim sakramentima inicijacije: krštenju, potvrdi i euharistiji. No smatramo korisnim prije toga se uk-

ratko pozabaviti pojmom inicijacije, osobito njegovom uporabom u suvremenim obrednicima Katoličke crkve.

1. POJAM INICIJACIJE

Izvorno značenje pojma inicijacije treba tražiti u pogansko-religijskom svijetu. Inicijacija je opći pojam za određene propisane obrede, koji sa sobom nose radikalnu promjenu društvenog ili životnog stanja neke osobe te se u tom smislu rabi kao tehnički termin u etnologiji i povijesti religija.¹ La-

¹ Usp. E. PAX, *Initiation*, u: *LThK* 5,673. Za kršćansku inicijaciju usp. *isto*, str. 675-676.

tinska riječ *initiare* i *initiatio* ovdje se sadržajno oslanja na grčki *myesis* odnosno glagol *myein*, koji izražava "čin kulnog učlanjenja neke osobe u određeno misterijsko zajedništvo, ostvarivanje tog zajedništva po kultu kao i spasenjska očekivanja. Za razliku od općeg, često ponavlanog vršenja kulta, 'obred inicijacije' znači jedinstven, nepovratan 'prijelaz', koji inicijantu omogućuje udioništvo u životu misterijskog zajedništva."²

Religije misterijskih kultova širile su se istovremeno s ranim kršćanstvom te je razumljivo njihovo međusobno suprotstavljanje. Međutim u teološkom tumačenju sakramenta krštenja (od kojega u početku nije odvojena potvrda) i euharistije veoma je rano preuzeta terminologija inicijacije, osobito od IV. stoljeća, sa svojim isključivo kršćanskim sadržajem: sakramentalni ulazak u zajedništvo Božjeg života po Crkvi. Termin inicijacija u kršćanskoj uporabi "označuje samo nužne etape kroz koje mora proći onaj tko želi ući u Crkvu da bi u njoj iskazivao kult u Duhu i istini"³. Premda je u ranokršćansko doba postojala *disciplina arcani* glede sakramenata, osobito euharistije, ipak se ulazak u Crkvu po sakramentima nikako ne može uspoređivati s ulaskom u pojedine tajne udruge putem misterijskih kultova. U tom je smislu nedvojbeno otačka misao, osobito Ćirila Jeruzalemskog, koji u svojim mistagoškim propovijedima tumači iskustvo sakramentalnog života. Važnija od samog termina inicijacija jest *stvarnost* koja se njime želi izraziti, a to je *nutarnje jedinstvo krštenja, potvrde i euharistije*, te stoga razložnost njihova istovremenog podjeljivanja, kako odraslima tako i djeci.⁴

To jedinstvo postoji sačuvano tijekom kršćanske povijesti sve do danas u Pravoslavnim crkvama dok je u Zapadnoj crkvi razbijeno u srednjem vijeku podjeljivanjem krštenja u dječjoj dobi a potvrde i euharistije kasnije, što je pak uzrokovalo i sve rjeđu uporabu termina inicijacije. Vrednovanje toga jedinstva i uporaba termina inicijacija u Katoličkoj crkvi dobiva ponovno na značenju u prvim desetljećima ovoga stoljeća. Stoga je razumljivo da i Drugi vatikanski sabor rabi taj naziv za spomenuta

tri sakramenta i zahtijeva da se "nanovo sastavi obred potvrde, da bude jasnija nutarnja veza tog sakramenta s čitavom kršćanskom inicijacijom".⁵ Ujedno inicijaciju povezuje s postupnim uvođenjem katekumena u "misterij spasenja i vježbanjem u evanđeoskom načinu života" tako da se oni "svetim obredima - koji se imaju postupno obaviti - uvedu u život vjere, liturgije i ljubavi naroda Božjega".⁶

Dosljedno tome obrednik krštenja odraslih u svom izvorniku nosi naslov "*Ordo initiationis christianae adultorum*".⁷ Njegov hrvatski prijevod iskazuje stanovitu nesigurnost glede termina *inicijacija*, te na vanjsku koranicu stavlja naslov "*Inicijacija*", ali ga već na nutarnjoj naslovnici mijenja u "*Red pristupa odraslih u kršćanstvo*" i dalje gotovo dosljedno umjesto *inicijacija* rabi riječ *pristup*.⁸ Tako je izmijenjena početna terminologija iz prijevoda *Reda krštenja* (djece), koji u Općim napomenama govori o "*kršćanskoj inicijaciji*" i "*sakra-*

² C.-P., MÄRZ, "Selig, wer jenes geschaut..." *Initiation und Initiationsriten bei den Mysterien*, u: "Bibel und Kirche" 45(1990)125. Usp. cijeli članak, str. 125-131.

³ A. NOCENT, *I tre sacramenti dell'iniziazione cristiana*, u: *Anàmnese 3/1. La liturgia, i sacramenti: teologia e storia della celebrazione*, Marietti, Genova 1986, 12. Pregled kršćanskog poimanja sakramenata vidi u: G. KOCH, *Initiations-sakramente*, u: W. BEINERT (izd.), *Lexikon der katholischen Dogmatik*, Herder, Freiburg-Basel-Wien 1987, 285-286.

⁴ Ovo jedinstvo Tertulijan izriče sljedećim riječima: "Caro abluitur, ut anima emaculetur; caro ungitur, ut anima consecratur; caro signatur, ut anima muniatur; caro manus impositione adumbratur, ut et anima spiritu inluminetur; caro corpore et sanguine Christi vescitur, ut et anima de Deo signetur." *De resurrectione*, 8,3; CCL 2,931. SC 71.

⁵ AG 14. Jedinstvo triju sakramenata inicijacije AG opisuje ovako: "Oslobodeni (katekumeni) od vlasti tame (usp. Kol 1,13) sakramentima kršćanske inicijacije i s Kristom su-umrli, supokopani, i su-uskrsnuli (usp. Rim 6,4-11; Kol2,12-13; 1 Pt 3,21-22; Mk 16,16), primaju Duha (usp. 1 Sol 3,5-7; Dj 8,14-17) posinjenja te s cjelokupnim narodom Božjim slave spomen-čin smrti i uskrsnuća Gospodinova." AG 14.

⁷ *Ordo initiationis christianae adultorum*, Editio typica, Typis polyglottis Vaticanis 1972 te editio typica altera 1974.

⁸ Usp. *Red pristupa odraslih u kršćanstvo*, KS, Zagreb 1974. *Ordo initiationis christianae adul-*

mentima kršćanske inicijacije”⁹ što u *Redu pristupa odraslih u kršćanstvo* postaje “*pristup u kršćanstvo*” i “*sakramenti pristupa*” ili “*pristup k sakramentima*”.¹⁰ Očito je da je otački pojam *initiatio* preveden kao *pristup* u opasnosti da izgubi svoj cjeloviti sadržaj te bi, unatoč nekim dvojabama, valjalo ipak i u hrvatskom prijevodu rabiti riječ inicijacija.

Opće napomene u *Redu krštenja* (djece) snažno ističu jedinstvo sakramenata kršćanske inicijacije: krštenja, potvrde i euharistije, ali i efekte svakoga pojedinog sakramenta. Krštenje pritjelovljuje Kristu, uključuje u narod Božji, oprašta grijeha, prenosi u stanje posinjene djece i tvori novo stvorenje. Potvrda darom Duha Svetoga savršenije upriličuje Gospodinu, napunja Duhom Svetim, osposobljuje za svjedočanstvo u svijetu za rast do punine Kristova tijela. Euharistija je blagovanje tijela Sina čovječjega i pijenje njegove krvi, primanje života vječnoga i izražavanje jedinstva Božjega naroda, prinošenje sama sebe s Kristom, imanje udjela na sveopćoj Kristovoj Velikosvećeničkoj žrtvi i postizanje da se Duh Sveti obilatije izlije kako bi cijeli ljudski rod postigao jedinstvo Božje obitelji. “Tri se sakramenta kršćanske inicijacije tako međusobno stapaju da privode k punom uzrastu Kristove vjernike, koji u Crkvi i u svijetu izvršuju poslanje svega kršćanskoga naroda.”¹¹

Za razliku od Općih napomena u *Obredniku krštenja djece*, koji inicijaciju povezuju jednostavno s tri sakramenta (krštenjem, potvrdom i euharistijom) *Red pristupa odraslih u kršćanstvo* u svojim *Prethodnim napomenama* proširuje termin inicijacije na postupan hod katekumena prema krštenju i kaže: “Tri su, dakle, stupnja, koraka ili vrata koja se smatraju poglavitim ili važnijim trenucima pristupa (inicijacije). Ta su tri stupnja obilježena trima bogoslužnim obredima. Prvi je obred Red primanja među oglašeničke, drugi je izbor, a treći slavljenje sakramenata.”¹² Izraz “poglaviti ili važniji trenuci” inicijacije daje razumjeti da postoje i drugi koji su u širem smislu sastavni dijelovi inicijacije. Tako spomenute *Prethodne napomene* govore o “sveukupnom pristupu” (*tota initiatio*) u

koju ubraja vrijeme čišćenja i prosvjetljivanja prije primitka triju sakramenata kao i mistagogiju nakon njihova primitka.¹³ Dapače, *Prethodne napomene* izričito kažu da “Red pristupa (inicijacije) započinje primanjem u katekumenat”.¹⁴ Uz već spomenuto naglašavanje jedinstva triju sakramenata, ovime je očito istaknuta i postupnost procesa kršćanske inicijacije. Premda Zakonik kanonskoga prava o tome izričito ne govori, zasigurno to ne isključuje kada kaže: “Sakramenti krštenja, potvrde i presvete euharistije tako su međusobno povezani da se traže za potpuni pristup (inicijaciju) u kršćanstvo.”¹⁵ To ujedno znači da termin “kršćanska inicijacija” (*initiatio christiana*) ili jednostavno “inicijacija” (*initiatio*) obuhvaća kako primitak sakramenta krštenja,

torum govori o “*Celebratio initiationis sacramentorum*” (str. 85), a naš *Red pristupa* to prevodi sa “*Slavlje pristupa k sakramentima*” (str. 89); na drugom mjestu “*sacramenta initiationis*” (str. 85 i 139) sa “*sakramenti pristupa*” (str. 13); “*Ordo simplicior initiationis adulti*” (str. 114) sa “*Kraći red pristupa odraslog*” (str. 119); “*Ordo initiationis puerorum*” (str. 125) sa “*Red pristupa djece*” (str. 133); “*Textus varii in celebratione initiationis adutorum adhibendi*” (str. 150) sa “*Razni tekstovi koji se upotrebljavaju kod slavlja pristupa odraslih*” (str. 175).

⁹ Usp. *Red krštenja (djece)*, KS, Zagreb 1970, str. 7.

¹⁰ Usp. *Ordo initiationis*, Praenotanda br. 27, str. 1 te str. 85 i 139 sa *Red pristupa odraslih*, *Prethodne napomene* br. 27, str. 13 te str. 89 i 143. Usp. također Zakonik kanonskoga prava, koji u kan. 842 § 2, govoreći o krštenju, potvrdi i euharistiji, također umjesto *inicijacija* rabi izraz *pristup*.

¹¹ *Red krštenja (djece)*. *Opće napomene*, KS, Zagreb 1970, br. 2, str. 7.

¹² *Red pristupa odraslih u kršćanstvo*. *Prethodne napomene*, KS, Zagreb 1974, br. 6, str. 8. “*Tres ergo sunt gradus seu gressus vel portae, quae habenda sunt momenta maiora seu densiora initiationis.*” *Ordo initiationis christianae adutorum*, Editio typica, Reimpressio emendata 1974., br. 6, str. 16.

¹³ “*Budući da pristup u kršćanstvo nije ništa drugo doli prvo sakramentalno sudjelovanje u Kristovoj smrti i uskrsnuću, da vrijeme čišćenja i prosvjetljivanja obično pada u korizmeno vrijeme, a ‘mistagogija’ u vazmeno, potrebno je da sveukupni pristup (inicijacija) ima izrazito vazmeno obilježje.*” *Red pristupa odraslih*. *Prethodne napomene* br. 8, str. 8-9.

¹⁴ *Red pristupa odraslih*. *Prethodne napomene* br. 9, str. 9.

¹⁵ *Zakonik kanonskoga prava*, kan. 842 § 2.

potvrde i euharistije, tako i njihovu neposrednu pripremu u katekumenatu kao i mistagogiju nakon njihova primitka. Izraz "sakramenti inicijacije" (sacramenta initiationis) ili "sakramenti kršćanske inicijacije" (initiationis christianae sacramenta) usredotočuje se na tri spomenuta sakramenta te se oni rabe i u govoru o krštenju djece gdje ne postoji katekumenat i mistagogija u smislu krštenja odraslih.

2. KRŠTENJE U DJELIMA APOSTOLSKIM

Posve je razumljivo da u Djelima apostolskim, kao spisu koji posebno snažno bilježi početke Crkve, nalazimo više podataka o krštenju negoli u drugim novozavjetnim knjigama. No valja odmah pripomenuti da ti podaci nisu tako jednoznačni da bismo bez ikakvih dvojbi mogli formulirati jasnu teologiju krštenja.

Općenito uzevši, Djela apostolska svjedoče činjenicu krštenja: Crkva od svojih početaka činom krštenja uključuje u svoju zajednicu sve one koji su povjerovali u Krista (usp. 1,5; 2,38; 8,12.36; 9,18; 10,47; 16,15; 19,5; 22,16). Ne govore ništa o podrijetlu krštenja, ne opisuju čin krštenja u samome sebi, niti razvijaju nauk na kojem je ono utemeljeno. Konstatiraju činjenicu krštenja i njegove učinke.

Iz činjenice da se nigdje ne spominje krštenje vodom samih apostola (vjerojatno su kršteni Ivanovim krštenjem kao i Isus), smije se zaključiti da kršćansko krštenje pripada vremenu nakon uskrsnuća Kristova. Krštenju redovito prethodi propovijed, koja je sažeti prikaz povijesti spasenja i navještaj križa i uskrsnuća Isusova kao događaja kroz koji je Bog ispunio obećanja dana Izraelu i oslobodio čovjeka podložnosti grijehu i smrti. Paradigmatska je u tom smislu Petrova propovijed nakon izljeva Duha Svetoga na dan Pedesetnice. On sakupljenom mnoštvu razlaže povijest spasenja, polazi od obećanja, usredotočuje se na križ i uzdignuće Isusovo za Mesiju i Gospodina u uskrsnuću, privodi slušatelje k spoznaji o nužnosti spasenja i potiče na vjeru kojom svaki čovjek prihvaća ponudu spasenja u obraćenju i krštenju (usp. Dj. 2,14-41). Tako među prve bitne značajke krštenja ide

njegova povijesnospasenjska ukorijenjenost te na toj crti najbliža povezanost sa smrću i uskrsnućem Isusovim.

Kako je razvidno, propovijed ima cilj probuditi vjeru u Isusa Krista. To Djela apostolska izriču terminima "prigriliti riječ" (2,41), "jednodušno prihvaćati što je rečeno" (8,6), povjerovati onome (Filipu) "koji navješćivaše evanđelje o kraljevstvu Božjemu i o imenu Isusa Krista" (8,12), "prihvatiti što je Pavao govorio" (16,14). K tome, vjera je povezana s *obraćenjem*. Petar poziva: "Obratite se i svatko od vas neka se krsti u ime Isusa Krista" (2,38). Navještaj, prihvaćen vjerom u krštenju, omogućuje čovjeku udioništvo u Božjem spasenjskom djelu.

Da se istakne ta povezanost ali i razlikovanje kršćanskog krštenja od Ivanova, Djela apostolska govore o "krštenju u ime Isusa Krista" (2,38; 10,48) ili "krštenju u ime Gospodina Isusa" (8,16; 19,5). Ovdje ne susrećemo trinitarnu formulu krštenja u ime Oca i Sina i Duha Svetoga, koja nam je posvjedočena samo u Mt 28,19: "Pođite dakle i učinite mojim učenicima sve narode krsteći ih u ime Oca i Sina i Duha Svetoga."¹⁶ Moguće je da formula "u ime Isusa" podsjeća na čin krštenja u kojem se nad krštenikom zazivalo ime Isusa Krista, kako to sugeriraju neki biblijski i izvanbiblijski tekstovi,¹⁷ ali još više, ona ističe jedinstvo između krštenoga i onoga u čije se ime krsti. Ime je u Svetom pismu istovjetno s osobom i ulogom koju ta osoba ima u svijetu te zazivanje imena nad krštenikom znači njegov prijelaz u vlasništvo osobe koja je imenovana. Krštenik "dolazi pod vlast onoga čije gospodstvo priznaje".¹⁸ Ovo po-

¹⁶ Za Trojstvo i krštenje usp. R. SCHULTE, *La conversione (metanoia) come inizio e forma di vita cristiana*, u: J. FEINER - M. LÖHRER (izd.), *Mysterium salutis*, sv. 10, Queriniana Brescia 1978., 176-182.

¹⁷ Usp. A. WIKENHAUSER, *Die Apostelgeschichte*, Friedrich Pustet, Regensburg 1961., 53. Autor upozorava na tekst Jakovljeve poslanice (2,7) koji govori o "lijepom imenu na vas zazvanom". Također spominje Hermu Pastira (Sim. VIII, 6,4) koji govori slično o nekima "koji su se posramili imena, koje je nad njima bilo izgovoreno".

¹⁸ J. DUPONT, *Ime*, u: *RBT*, 332. "Durch die Taufe

imanje još snažnije ističe Pavlova uporaba termina "sfragis" - pečat u krsnom kontekstu, koji je utisnut u krštenika i govori da je on vlasništvo onoga čiji je pečat na njemu.¹⁹ Bez obzira na pojedine nijanse koje u sebi krije izraz "u imenu", valja reći da je time istaknut "temeljni, bitan odnos prema osobi Isusa Krista i važnost koju ona ima za spasenje".²⁰

Budući da događaj križa ima značenje uništenja moći grijeha, smrti i mraka, krštenje kao prijelaz pod vlast raspetog i uskrslog Gospodina ujedno znači izlazak iz sfere utjecaja moći grijeha i smrti te ulazak u mesijansko kraljevstvo otkupljenih.

Time smo već dotaknuli pitanje učinka krštenja. Djela apostolska navode da se krštenjem opraštaju grijesi (2,38), peru grijesi (22,16), spasava od pokvarena naraštaja (2,40.47). Na nekim mjestima Djela će istaknuti da se oprostjenje postiže vjerom (10,43), a očituje se u krštenju (10,48). Spomenuti valja da Djela ne donose izričito, poput Pavlovih poslanica, pozitivne efekte krštenja: novo stvorenje (2 Kor 5,17), sinovstvo u Sinu (Rim 8,29; Gal 4,4 itd.), posveta i opravdanje (1 Kor 6,11; Rim 6; Tit 3,5). No taj pozitivni efekt krštenja Djela zacijelo ne isključuju, nego je on na neki način sažet u primanju dara Duha Svetoga (2,38; 9,17) i izražen je u uključenju krštenika u prethodno postojeću zajednicu Crkve (2,41).

3. SVETA POTVRDA I DJELA APOSTOLSKA

Nedvojbena je povezanost između krštenja i primanja Duha Svetoga u Djelima apostolskim. No ona nije jednoznačna. Kada uskrsli Gospodin govori apostolima: "Ivan je krstio vodom, a vi ćete naskoro nakon ovih dana biti kršteni Duhom Svetim" (1,5), očito je da suprotstavlja Ivanov krst vodom i kršćansko krštenje Duhom Svetim. Ništa ne kaže o kršćanskom krštenju vodom. Na te Isusove riječi poziva se Petar u svom govoru u Jeruzalemu (11,16) kad se opisuje događaj u kući poganina Kornelija gdje je Duh Sveti sišao na njega i na sve one koji su slušali Petrovu propovijed jednako kao na apostole na dan Pedesetnice. Kornelije i

njegovi ukućani bili su kršteni vodom nakon primitka Duha Svetoga jer Petar jasno dodaje: "Može li tko uskratiti vodu da se ne krste ovi koji su primili Duha Svetoga kao i mi?" (10,47). Smije li se zaključiti da je tako bilo i na dan Pedesetnice, da su najprije primili Duha Svetoga, bili "kršteni Duhom Svetim", a potom kršteni vodom? Je li to dopušteno zaključiti iz slučaja Pavlova krštenja? Naime, prije krštenja Ananija polaže ruke na Pavla i govori: "Savle, brate, Gospodin, Isus koji ti se ukaza na putu kojim si išao, posla me da progledaš i napuniš se Duha Svetoga" (9,17). Potom nastavlja: "I odmah mu s očiju pade nešto kao ljuska te on progleda pa usta, krsti se i uzevši hrane okrijepi se" (9,18-19).

U svom govoru na dan Pedesetnice Petar poziva narod: "Obratite se i svatko od vas neka se krsti u ime Isusa Krista da vam se oproste grijesi i primit ćete dar, Duha Svetoga" (2,38). To znači da su obraćenje i krštenje uvjeti za primitak Duha Svetoga. Na tom istom mjestu Djela apostolska kažu da su se mnogi obratili i krstili, ali ne otkrivaju jesu li primili Duha Svetoga. Jednako tako Djela izvješćuju o Pavlovim krštenjima a da ništa ne kažu o primanju Duha Svetoga (usp. 16,15.33; 18,8). Znači li to da je primanje krštenja (vodom) ujedno i primanje Duha Svetoga?

Postoje mjesta u Djelima apostolskim koja nedvojbena svjedoče o odvojenom primanju krštenja i Duha Svetoga. Spomenimo ponajprije slučaj Ivanovih učenika u Efezu koji izjavljuju da su primili Ivanovo kršte-

eis (to) on. t. wird der Täufling Besitz und damit Schützling des Namensträgers, der wirksamen Kraft des Namens u. dessen, der ihn führt, unterstellt, ihnen zugeeignet." W. BAUER, *Onoma*, u: *Wörterbuch zum Neuen Testament*, A. Töpelmann, Berlin 1937, 950.

¹⁹ Usp. C. LESQUIVIT - M.-F. LACAN, *Pečat*, u: *RBT*, 848-849. W. BAUER, *Sfragis*, u: *Wörterbuch zum Neuen Testament*, 1324-1325.

²⁰ R. SCHULTE, *La conversione (metanoia) come inizio e forma di vita cristiana*, u: J. FEINER - M. LÖHRER (izd.), *Mysterium salutis*, sv. 10., Queriniana, Brescia 1978., 166. Formula "eis to onoma" može značiti "po mandatu", "u autoritetu", "po imenu", "na temelju imena", ali je uvijek bitna upućenost i ovisnost neke osobe u njezinu djelovanju o drugoj osobi. Usp. *isto*.

nje a da nikad nisu čuli za Duha Svetoga. Pavao ih krsti u ime Isusovo i polaže na njih ruke da prime Duha Svetoga (19,2-6). Poseban pak slučaj predstavljaju Dj 8,17, gdje Filip krsti u Samariji, a apostoli potom polažu ruke i dijele Duha Svetoga.

Iz rečenoga je očit višestruk odnos između krštenja i primanja Duha Svetoga, zasvjedočen u Djelima apostolskim. On se može ovako shematizirati: 1. postoji krštenje Duhom bez prethodnog krštenja vodom; 2. iznenadni silazak Duha, nakon kojega slijedi krštenje; 3. krštenje u ime Isusovo, koje nije povezano s primanjem Duha; 4. krštenje vodom, koje je povezano s primanjem Duha; 5. Ivanovo i kršćansko krštenje razlikuju se po tome što s Ivanovim nije povezano primanje Duha; 6. postoji povezanost između krštenje i potom polaganja ruku, koje posreduje Duha; 7. postoji u vremenskom razmaku nakon krštenja podjeljivanje Duha Svetoga kroz apostolsko polaganje ruku; 8. postoji primanje Duha u specifičnim situacijama zajednice i pojedinog kršćanina.²¹

No vrijedi se ponešto zaustaviti na već spomenutom 8. poglavlju, koje izvješćuje o Filipovu djelovanju,²² klasičnom tekstu Djela apostolskih, koji od otačkih vremena služi za razlikovanje krštenja od primanja Duha Svetoga i za kasnije utemeljenje sakramenta svete potvrde. Naime, Filip u Samariji "navješćivao evanđelje o kraljevstvu Božjemu i o imenu Isusa Krista" te mnoge žene i muševci koji mu povjrovaše "krštavahu se" (8,12). Apostoli u Jeruzalemu, čuvši da su u Samariji prihvatili riječ Božju, svojom inicijativom šalju k njima Petra i Ivana, koji su molili i nad krštene "u ime Gospodina Isusa" polagali ruke da bi primili Duha Svetoga (8,14-17). Zašto je odvojeno krštenje od primanja Duha Svetoga? Znači li to da se u krštenju ne prima Duha Svetoga, nego je potreban zaseban čin podjele toga dara?

Za razliku od Pavla (usp. Rim 8,2-16; Gal 3,2.5 itd.), Djela apostolska ne govore izričito o krštenju kao činu posredovanja Duha Svetoga, nego - kako rekospo - krst daje oproštenje grijeha i uvjet je primanja Duha Svetoga (usp. 2,38; 19,5) te su na taj

način krštenje i primanje Duha povezani. Iznenadni silazak Duha Svetoga prije krštenja (10,44-48) valja smatrati iznimkom.²³ Razlikovanje pak krštenja od primanja Duha Svetoga ne znači da se krštenje "u ime Isusovo" za otpuštenje grijeha ne događa u Duhu Svetom.

Dapače, neki bibličari ističu *općenitu* opskrbljenost Duhom Svetim, koja je nerazdvojivo povezana s krštenjem, i obdarenost *karizmatiskim Duhom*, koja se događa odvojeno od krštenja molitvom i polaganjem ruku apostola, ili iznenada prije krštenja.²⁴ Činjenicu da nakon Filipova krštenja apostoli polažu ruke i podjeljuju Duha Svetoga tumače pak juridički. Smatraju naime da samo apostoli imaju vlast podjeljivati Duha Svetoga, a ne Filip, te je stoga ono dopuna Filipova krštenja.²⁵

²¹ Usp. R. PESCH, *nav. dj.*, 283.

²² Usp. svjedočanstvo Tertulijana, Ciprijana, Augustina, Atanazija, Ćirila Aleksandrijskog i Ivana Zlatoustog, koji na temelju Dj 8,14-17 razlikuju primanje krštenja od primanja Duha Svetoga, pridržana apostolskim nasljednicima. Na temelju toga od 11. st. razvilo se poimanje zasebnog sakramenta sv. potvrde, izdvojena iz jedinstva sakramenata inicijacije. Više o tome usp. R. PESCH, *Evangelisch-Katholischer Kommentar zum Neuen Testament. Die Apostelgeschichte. 1. Teilband (Apg 1-12)*, Benziger Verlag, Zürich-Einsiedeln-Köln i Neukirchener Verlag, Neukirchen-Vluyn 1986., 280-281 s navedenom bibliografijom na str. 268. Odvojeno primanje Duha Svetoga po polaganju ruku u Dj 8,17 neki autori nazivaju ponešto grubo "lukanische Fiktion", ali dopuštaju mogućnost posebne tradicije podjele Duha Svetoga odvojeno od krštenja koju Luka poznaje: "Es ist aber nicht auszuschließen, das Lukas sich dabei an eine in seiner Zeit aufkommende kirchliche Praxis anlehnt, nach der zum Taufgeschehen auch die geistvermittelnde Handauflegung gehört..." W. RADL, "Firmung" im Neuen Testament?, u: IKZ 11(1982) 432. Vidi također reakciju na "lukanische Fiktion" u: K. LEHMANN, *Zum Schriftzeugnis für die Firmung. Kleines Fragment eines Gesprächs zwischen Exegese und Dogmatik*, u: IKZ 11(1982) 436-438.

²³ "Eine ausnahme war es, dass der Geist auf die Pfingstgemeinde und das Haus des Kornelius (10,44) ohne vorausgehende Taufe herabkam." A. WIKENHAUSER, *nav. dj.*, 98.

²⁴ Usp. *isto*, 100, gdje se govori o "Charismengeist" i o "allgemeine Ausstattung mit dem Hl. Geist".

²⁵ "Nach unserem Text besitzen die Apostel die Vollmacht zur Spendung (dieser besonderen Gabe) des Geistes. Philippus hat sich offenbar nicht für dazu berechtigt und befähigt gehalten." *Isto*, 98.

Valja, međutim, imati na umu da je Luka, pisac Djela apostolskih, u svojoj povjesničarskoj namjeri više zainteresiran za vanjske i vidljive efekte akcije Duha Svetoga, negoli za nutarnju moć ili preobrazbu pojedine osobe, poput Pavla. Stoga se kod njega Duh Sveti očituje ponajprije kao proročka snaga koja nuka govoriti i daje moć svjedočiti Isusa Krista uskrsloga. "Luka preferira vidjeti u Duhu princip dinamizma koji jamči naviještanje evanđeoske poruke i širenje Crkve. Vjera koja privodi krštenju i daje otpuštenje grijeha prethodi primanju te Snage koja tjera kršćanina i Crkvu prema van. Dakako, ne bez osiguranja i nutarnjeg osnaženje."²⁶ Stoga se treba čuvati pokušaja da u Djelima apostolskim tražimo potvrdu neke naše određene slike o Crkvi ili njezinim strukturama.

U spomenutom slučaju nazire se tradicija, koja razlikuje krštenje od primanja Duha preko polaganja ruku. Ali jedan i drugi čin valja razumjeti eklezijalno: krštenjem bi krštenik bio inkorporiran u zajednicu, dok primanje Duha u 8,14-17 i 19,1-6 zajednicu konstituirao, kao na početku u Jeruzalemu. Takvo mišljenje teološki je prihvatljivo jer je Duh koji dijeli karizme usmjeren na izgradnju zajednice, dok je krštenje kao istrgnuće krštenika iz sfere smrti i nespasenja, uključivanje u zajednicu.²⁷ U tom smislu valja zacijelo vidjeti i smisao geste Petra i Ivana u Samariji: "Novokrštene Samarjane kroz dar Duha uključiti u kontinuitet Crkve i tako službeno priznati legitimitet Filipove misije."²⁸ Lukina je namjera istaknuti vezanost dara Duha Svetoga za Crkvu kao apostolsku zajednicu tako da su Crkva i Duh Isusa Krista samo tamo prisutni gdje postoji zajedništvo s apostolima, jamcima Isusove Radosne vijesti. Ili drugim riječima, Lukino poimanje Duha je izričito eklezijalno.²⁹

Iz rečenoga je očito da spomenuti tekst nije moguće jednostavno uzeti kao dokaz dvaju odvojenih sakramenata: krštenja i potvrde. No s druge strane, točno je da tražanje za biblijskim temeljima sakramenta sv. potvrde nužno mora početi od sakramenta krštenja i s njime najčvršće povezanim da-

rom Duha Svetoga. Naime, i samo primanje Duha Svetoga na dan Pedesetnice označeno je kao "krštenje Duhom Svetim" (Dj 1,5).³⁰

Krštenje se u Djelima apostolskim zacijelo ne smije svesti na čisti izvanjski obred, nego je on jedinstven i kompleksan proces. Propovijed i svjedočanstvo o Isusu Kristu događa se u Duhu Svetom, ostvaruju to ljudi na koje je sišao Duh Sveti i karizmatički

²⁶ J. DUPONT, *Teologia della chiesa negli Atti degli apostoli*, Edizioni Dehoniane, Bologna 1984., 22.

²⁷ Usp. R. PESCH, *nav. dj.*, 278.

²⁸ Tako J. ROLOFF, *Die Apostelgeschichte. Neues Testament Deutsch 5*, Göttingen 1981., 135, *nav. u: R. PESCH, nav. dj.*, str. 275, bilj. 22.

²⁹ Usp. R. PESCH, *nav. dj.*, 285. "Un'analisi più approfondita di questi passi non ci pone di fronte alla contrapposizione: battesimo cristiano e suo effetto da una parte - imposizione delle mani e suo effetto dall'altra. Si tratta piuttosto di una contrapposizione fra comunità cristiane o quasi cristiane di tipo privato, speciale o addirittura irregolare (la comunità di Filippo in Samaria e discepoli di Efeso) da una parte, e dall'appartenenza ecclesiale piena di queste comunità nell'unica chiesa apostolica, dall'altra. Alla chiesa, una e apostolica, intesa come la sfera d'influenza dello Spirito santo, si appartiene realmente soltanto quando ci si lascia guidare dagli Apostoli che vivono a Gerusalemme: è questa l'enunciazione di fondo contenuta nei testi sopraddetti." S. REGLI, *Sacramento della confermazione e lo sviluppo cristiano*, u: *Mysterium salutis* 10, Queriniana, Brescia 1978., 356-357. Usp. I. ŠAŠKO, *Potvrda (confirmatio) kao eklezijalno suoblikovanje (conformatio)*, u: *BS LXV(1995)* 242-243.

³⁰ O problemu rastavljanja "krštenja vodom" od "krštenja Duhom" vidi Y. CONGAR, *Credo nello Spirito Santo II. o "Egli è il Signore e dà la vita"*. *Lo Spirito come vita*, Queriniana, Brescia 1982., 206-207. Congar zaključuje: "Sarebbe poco sicuro voler generalizzare questo caso dissociando un battesimo di Spirito dal battesimo di acqua, come poco sicuro sarebbe il volervi vedere, con il caso dei Samaritani, il nostro sacramento della confermazione." *Isto*, 207. No neki autori ističu da u znanstvenoj teologiji još uvijek nije riješeno pitanje odnosa između krštenja i primanja dara Duha Svetoga, odnosno potvrde: "Die wissenschaftliche Theologie hat im Unterschied zu landläufigen Auslegungen des Textes von Apg 8,14-17 (z. b., daß die Taufe den Heiligen Geist noch nicht verleihe) das Verhältnis von Taufe und Firmung nie als eindeutig gelöst gesehen, auch früher nicht." K. LEHMANN, *nav. dj.*, 436. Isti autor naglašava da je za svetopisamsko utemeljenje sakramenta sv. potvrde nužno uzeti u obzir cjelokupnu novozavjetnu teologiju Duha Svetoga i krštenja. *Isto*.

ih osposobio za to djelo. Kada ljudi odgovore toj riječi, povjeruju u Gospodina Spasitelja i obrate se, to je također djelo Duha Svetoga. On sâm je u daru probuđene vjere, koja se u krštenju očituje, javno ispovijeda. Nitko ne može krstiti sama sebe, nego to čini već kršteni pripadnik Crkve, pa je ono pridruženje Crkvi, Tijelu Kristovu, kojem je obećan i darovan Duh Sveti.³¹ Budući da se prima Duh Sveti zajedno s krštenjem vodom, koje posvećuje ispovijest vjere, krštenje kao "sakrament vjere" ujedno je i sakrament dara Duha Svetoga.³²

U tom smislu ne bi bilo pravo pitanje Duha Svetoga u vezi sa sakramentom krštenja vezati samo za gestu polaganja ruku, koja se pojavljuje u Djelima apostolskim kao posredovanje dara Duha Svetoga. Čin polaganja ruku u Svetom pismu nije jednoznačan, pa niti u Isusovoj upotrebi. Jednom Isus polaže ruke u znak blagoslova (usp. Mk 10, 16), drugom zgodom za ozdravljenje bolesnih (usp. Lk 13,13; Mk 8, 23 itd.). Novozavjetni spisi govore nam i o crkvenoj uporabi te geste također s različitim značenjem: za ozdravljenje bolesnih (usp. Mk 16, 18; Dj 9, 12; 28, 8), kao znak blagoslova ili povjere neke službe (Dj 6, 6; 13, 13; 1 Tim 4, 14 itd.) i konačno unutar obreda crkvene inicijacije (Dj 8, 17; 19, 6; Hebr 6, 2). Novozavjetno polaganje ruku nalazimo uglavnom u onim spisima koji odražavaju judeo-kršćanski ambijent i povezani su sa starozavjetnom židovskom praksom. Valja istaknuti da je ta gesta samo u dva ili tri slučaja najčvršće povezana s posredovanjem dara Duha Svetoga, dok polaganje ruku u tom pneumatološkom smislu ne susrećemo nigdje kod Pavla. Stoga je pravo zaključiti da su neke (ili možda sve) judeo-kršćanske zajednice za vrijeme krštenja rabile polaganje ruku, želeći time posebno označiti dar Duha Svetoga koji se prima u krštenju.³³

Nije na odmet u ovom kontekstu spomenuti da starozavjetni i novozavjetni tekstovi govore o Duhu Svetom slikom pomazanja (chrisma) (usp. 1 Sam 16,13; Iz 61,1) te je i sâm Isus Hristos, što znači Pomazanik (Duhom) (usp. Lk 4,18; Dj. 4,27; 10, 38). Ukoliko kršćani po krštenju imaju ud-

jela u Isusovu pomazanju Duhom, i oni su pomazanici (usp. 2 Kor 1,21; Iv 2,20.27). Valja istaknuti da se time ne misli na neko izvanjsko, obredno pomazanje, nego unutarnje, duhovno. Ono se po Novom zavjetu vidljivo zbiva u krštenju. Međutim, ono će ubrzo nakon novozavjetnog vremena biti izraženo u gesti pomazanja uljem, koja postaje jednim od stalnih popratnih čina u obredu krštenja.³⁴

S pomazanjem je također povezan već spominjani pojam pečata (sfragis) u Novom zavjetu, gdje se kaže da je Isusa opečatio Otac Bog (Iv 6,27), a potom se ističe da su kršćani opečaćeni u Kristu i da im je darovan залог Duha (usp. 2 Kor 1,21): "U njemu ste i vi, pošto ste čuli Riječ istine - evanđelje spasenja svoga - u njemu ste, prigrlivši vjeru, opečaćeni Duhom obećanim, Svetim, koji je залог naše baštine: otkupljenja, posvojenja - na hvalu Slave njegove" (Ef 1,13-14). Ubrzo je prva Crkva označavala samo krštenje pojmom "sfragis", a od III. stoljeća znak križa na čelu mazanjem uljem postao je također jednom od popratnih gesta krštenja i zametak budućeg obreda sv. potvrde.³⁵

Koji je rezultat uvida u Djela apostolska glede krštenja i sv. potvrde? Krštenje je temeljni čin uvođenja u kršćanstvo te je on ujedno i primanje Duha Svetoga. Proces uvođenja u kršćanstvo, ponajprije u judeo-kršćanskim zajednicama, u nekim je posebnim situacijama (Filip!) popraćen nakon krštenja polaganjem ruku (apostola), s

³¹ "Die Anschauung, daß alle Christen in der Taufe den Geist empfangen, beruht nicht auf der Vorstellung, daß die einzelnen Getauften beim Taufakt besondere pneumatische bzw. seelische Erlebnisse haben, so sehr das gelegentlich der Fall gewesen sein mag. Sie geht vielmehr im Grunde davon aus, daß er Geist der Gemeinde gegeben ist, in die der Einzelne durch die Taufe aufgenommen wird." R. BULTMANN, *Theologie des Neuen Testaments*, Tübingen 1958. 162, nav. u R. PESCH, *Zur Initiation im Neuen Testament*, u: *LJ* 21(1971)99, bilj. 52.

³² Usp. Y. CONGAR, *nav. dj.*, 207.

³³ Usp. S. REGLI, *nav. dj.*, str. 359. J.-B. BRUNON, *Polaganje ruku*, u: *RBT*, 894-896.

³⁴ Usp. isto, 355. I. DE LA POTTERIE, *Pomazanje*, u: *RBT*, 896-901.

³⁵ Usp. gore bilj. 19; S. REGLI, *nav. dj.*, 356.

kojim je povezano primanje Duha Svetoga, da bi se tako postalo članom (apostolske) Crkve, ali se ono ne može poistovjetiti sa sakramentom sv. potvrde. Uz tu gestu Novi zavjet poznaje također govor o pomazanju i pečatu, na temelju kojih će se strukturirati niz popratnih obreda u procesu uvođenja u Crkvu, povezanih s krštenjem. Nedvojbeno je neraskidivo jedinstvo čina krštenja i polaganja ruku u Djelima apostolskim i ono predstavlja slavlje, a tako treba shvaćati i druge popratne geste, koje su tijekom vremena uključene u obred krštenja. To jedinstvo bit će u Zapadnoj crkvi sačuvano u prvom kršćanskom tisućljeću, a u XI. stoljeću je podjeljivanje sv. potvrde kao autonomnog sakramenta postalo općom praksom.

4. EUHARISTIJA U DJELIMA APOSTOLSKIM

Lukina je posebnost uporaba termina "lomljenje kruha" (usp. Lk 24,30; Dj 2,42.46; 20,7.11; 27,35). No njegovu istovjetnost s euharistijom valja uzimati sa stanovitim oprezom. Ujedno odmah istaknimo da u prvi mah nije razvidno kako je ono bitna sastavnica kršćanske inicijacije i najčvršće povezano s krštenjem.³⁶

U Djelima apostolskim "lomljenje kruha" izričito je spomenuto tri puta i to pri opisu života jeruzalemske Crkve (2,42.46), te potom na početku i na kraju Pavlova putovanja u Rim (20,7.11; 27,35).³⁷

Prvi spomen "lomljenja kruha" Luka smješta u svoj sažetak o mladoj, tek okupljenoj zajednici, nakon Petrova propovijedanja na dan Pedesetnice, u ulomku nazvanu "Evangelje djetinjstva Crkve",³⁸ koji glasi: "Bijahu postojani u nauku apostolskom, u zajedništvu, lomljenju kruha i molitvama" (2,42). Neki autori žele u ovom sažetku odmah vidjeti naznake četiriju dijelova prvokršćanskog euharistijskog slavlja: katehezu - kolektu za siromašne članove zajednice - lomljenje kruha - molitvu. No premalo je podataka da bismo to mogli bez ustezanja prihvatiti.³⁹ Međutim, taj sažetak dobiva prave dimenzije ako ga stavimo u njegov širi kontekst. Zajednica okupljena na "lomljenje kruha" sazvana je apostol-

skim propovijedanjem, koje je probudilo vjeru i bilo dovršeno u krštenju i primanju dara Duha Svetoga (usp. 2,38). Na toj pozadini logično je da među bitne sastavnice njezina života ubrojimo i liturgiju te da "lomljenje kruha" prihvatimo istovjetnim euharistiji i organski najčvršće povezanim s krštenjem. To ističe i kultno ozračje u kojem je živjela prvokršćanska jeruzalemska zajednica, a ono je istaknuto daljnjim redcima, gdje se kaže da su kršćani svaki dan hrlili na molitvu u hram, a "u kućama bi lomili kruh te u radosti i prostodušnosti uzimali hranu hvaleći Boga" (r. 46-47). Radost o kojoj je ovdje riječ zasigurno je proizlazila iz svijesti življenja u eshatološkoj eri.

Sljedeće spominjanje "lomljenja kruha" događa se u Troadi i stavljeno je, po svemu sudeći, usred liturgijskog slavlja i to prvoga dana u sedmici (usp. 20,7) te nekoliko sastavnica govori u prilog shvaćanju da se radi o euharistiji. Navedeni su sljedeći elementi slavlja: Pavlov govor sve do ponoći, prijelaz iz donje u gornju sobu s puno svjetiljaka, što znakovito izražava vjeru u Uskrsloga Gospodina, svjetlo koje pobjeđuje tamu. Scena zaspalog mladića Eutiha na prozoru, koji je pao s trećega kata i umro, a Pavao ga uskrisuje, zacijelo također ističe navještaj i vjeru u uskrsnuće Isusovo kao ozračje slavlja. Iz činjenice da mladića odvođe živa tek nakon "lomljenja kruha" (20,12), u čudu oživljenoga, nije teško nazreti soteriološku dimenziju euharistije.

³⁶ Zanimljiva je činjenica da se bibličar R. Pesch ne usteže govoriti o *inicijaciji* u Novom zavjetu, pa tako i u Djelima apostolskim, ali pri tome uopće ne pokušava uključiti u svoje razmišljanje euharistiju kao njezinu bitnu sastavnicu. Usp. R. PESCH, *Zur Initiation im Neuen Testament*, u: *LJ* 21(1971)90-107.

³⁷ Ovdje slijedimo B. TRÉMEL, *La fraction du pain dans les Actes des Apôtres*, u: "Lumier et vie" XVIII(1969) br. 94, str. 76-90.

³⁸ J.-P. CHARLIER, *L'Évangile de l'enfance de l'Église*, Bruxelles 1966., nav. u: B. TRÉMEL, *nav. dj.*, str. 84, bilj. 14.

³⁹ Usp. P.-C. BORI, *La Chiesa primitiva*, Queriniana, Brescia 1977., 33-34. Usp. A. WIKENHAUSER, *nav. dj.*, 56, gdje autor iskazuje sklonost prihvaćanja 2,42 kao opisa euharistijskoga slavlja.

Budući da se radi o činu koji prethodi Pavlovu putovanju u Rim, ono je neka vrst oproštajnog slavlja (u Miletu se Pavao veoma osjećajno oprašta od efeških starješina - usp. 20,17-38), što asocira na Isusovu večeru s učenicima prije svoga polaska u smrt.

Treće "lomljenje kruha" zbiva se tijekom Pavlova putovanja u Rim, kamo ide svjedočiti pred Cezarom, u dramatičnoj situaciji nevremena na moru i brodoloma. Nakon što je ohrabrio ljude u nevolji, uvjerivši ih da neće nikome pasti ni vlas s glave ako se u Boga pouzdaju - Pavao, "Rekavši to, uze kruh, pred svima zahvali Bogu, razlomi i stade jesti. Svi se razvedre te i oni uzmu hrane" (27,35-36). Ovaj rječnik neodoljivo podsjeća na opis posljednje večere: "I uze kruh, zahvali, razlomi" (Lk 22,19). Zacijelo je Luka, pripominjući da je bila noć, da se više dana nisu pomaljali ni sunce ni zvijezde, a oluja je bjesnjela (27,20), htio istaknuti soteriološko značenje "lomljenja kruha", odnosno da valja "založiti, jer to je za vaš spas" (27,34). Još više, ne radi se samo o zaštiti koju od Boga očekuje navjestitelj evanđelja, nego Luka naglašava da misionarove riječi i djela dolaze od Krista, temelja spasenja svijeta. I upravo se u tome sastoji sav program Pavlova posljednjeg putovanja na "kraj svijeta" u Rim.

No postoje u Djelima apostolskim još neke aluzije na euharistiju, kojima vrijedi posvetiti malo pozornosti. Pavao i Sila prognani su i zatvoreni u Filipima zbog propovijedanja riječi te će ih Bog čudesno osloboditi. To će biti razlogom da se tamničar obrati pitajući: "Gospodo, što mi je činiti da se spasim?" Odgovor je: "Vjeruj u Gospodina Isusa i spasit ćeš se ti i dom tvoj" (26,30-31). Nakon što im je bila naviještena riječ Gospodnja, "odmah se krsti - on i svi njegovi. Onda ih uvede u dom, prostre stol te se sa svim domom obradova što je povjerovao Bogu" (16,33-34). O kakvom se stolu radi? U Dj 6,2, koja govore o osnutku Sedmorice, očito je da se izraz "služenje kod stolova" odnosi na opće zajedničko blagovanje, ali to nužno ne mora isključivati euharistijsku dimenziju. Povezujući "prostrt stol" u 16,34 s 2,46 nis-

mo daleko od Pavlova "stola Gospodnjeg" u 1 Kor 10,21. Na to nas upućuje cijela atmosfera: svjetlo u noći, o ponoći Pavao i Sila u pjesmi hvale Boga, radost obraćenja, prostrt stol. Tako se Crkva Božja po apostolskoj riječi, krštenju i lomljenju kruha premjestila u zatvor u Filipe kao i ranije u gornju sobu u Troadi.

Valja također svratiti pozornost i na događaj obraćenja i krštenja sv. Pavla, gdje se navodi da nakon Ananijina polaganja ruku Pavao "usta, krsti se i uzevši hrane, okrijepi se" (9,18-19). Ovaj izraz "uzimati hranu" isti je kao u 2,46 i 27,33-36, a ne nalazimo ga drugdje, osim u Lukinu spisu. Moguće je da ovdje susrećemo suodnos između krštenja i krsnoga stola u 16,34, koji Luka želi istaknuti. On pokazuje zanimanje za kršćansku inicijaciju, usmjerenu k punini u "lomljenju kruha" kao bitnoj sastavnici kršćanske zajednice, na što upućuje kontekst u 2. poglavlju, gdje se obraćenje i krštenje dovršavaju u zajedništvu lomljenja kruha.

Što nam je konačno misliti o euharistiji u Djelima apostolskim na temelju svega do sada rečenoga? Posve je sigurno da sâm izraz "lomljenje kruha" pripada židovskoj sredini i nije mu poznata uporaba u grčkoj tradiciji. To neke egzegete navodi na zaključak kako se radi o sasvim redovitom objedu, uobičajenom kod Židova, te bi taj izraz značio: 1. čin samog lomljenja kruha (u Židova se on nikada nije rezao); 2. u širem smislu cijeli obred, koji se sastojao od hvalbene molitve, lomljenja i dijeljenja kruha, što je izvodio domaćin kuće, i samoga blagovanja.⁴⁰ Izraz "lomiti kruh" susrećemo, međutim, i u Lukinu evanđelju: kod umnažanja kruha (Lk 9,16) i tijekom posljednje večere (22,19), što je na crti sinoptičke tradicije. Nalazimo ga i u Lukinoj posebnosti, izvješću o učenicima u Emausu (24,35). Riječi u Dj 27,35 "Uze kruh, ...zahvali Bogu, razlomi..." u paraleli su s riječima ustanove euharistije "I uze kruh, zahvali, razlomi i dade im" (Lk 22,19). To je dovoljno jak razlog da se bez ustezanja

⁴⁰ Usp. A. WIKENHAUSER, *nav. dj.*, 55.

može reći da je “lomljenje kruha” kod Luke istovjetno s lomljenjem euharistijskoga kruha. To potkrepljuju i neki prackrveni tekstovi, koji “lomljenje kruha” bez dvojbi primjenjuju na euharistiju.⁴¹ Istina je da u Djelima manjka govor o euharistijskoj čaši. No čini se da se ona ne može sasvim isključiti iz sintagme “lomljenje kruha”, ukoliko je ono kod Židova, kako rekosmo, označavalo više elemenata blagovanja, odnosno cijelo blagovanje. Tome ide u prilog i atmosfera radosti o kojoj govore pojedini tekstovi (usp. 2,46 te 2,13.15, aluzija na vino).

5. ZAGLAVAK

Očito je da u Djelima apostolskim ne nalazimo proces inicijacije u kršćanstvo u smislu današnjih triju sakramenata: krštenja, potvrde i euharistije, dugovanih kasnijem razvoju crkvene prakse. Sigurno je da krštenje i primanje Duha Svetoga po Djelima tvore neraskidivo jedinstvo, premda nije lako razabrati u kojem je trenutku i što, voda ili polaganje ruku ili oboje zajedno, vezano za dar Duha Svetoga. Preveliko inzistiranje na pojedinostima u ovom pitanju lako bi moglo unijeti u razmišljanje o Djelima apostolskim one razlike koje su plod kasnije teološke refleksije. U tom smislu nije moguće govoriti niti o sakramentu sv. potvrde u Djelima apostolskim,

nego o elementima na kojima se on kasnije razvio.

U Djelima je moguće otkriti i neke zanimljive sastavnice, koje se odnose na kršćansku inicijaciju, npr. stanoviti proces evangelizacije. Krštenju uvijek prethodi kateheza, a po svojoj kratkoći zanimljiva je ona u slučaju Filipove pripreve eunuha za krštenje (usp. 8,26-39). No poneki redci otkrivaju moguće postojanje stvarnoga nacrtu kateheze (usp. npr. 10,37-43 koje treba povezati s Pavlovim govorima 16,31-32; 17,22-31; 19,2-5). Ona je usredotočena na Isusa Krista, autora života, usmjerena je na ispovijedanje Njega kao Gospodina i konkretizirana u radikalnom obraćenju i krštenju, kroz koje se ulazi u Crkvu.

U Djelima apostolskim postoje jasne naznake slavljenja euharistije u prvokršćanskoj zajednici i logičnog dovršenja inicijacije u njoj. Međutim, najčvršća nutarnja i vremenska povezanost koja postoji između krštenja i primanja Duha Svetoga nije sasvim razvidna glede euharistije.

⁴¹ Tako npr. *Nauk dvanaestorice apostola* 14,1 kaže: “Na dan Gospodnji se saberite, lomite kruh i zahvaljujte”. Slično i *Ignacije Antiohijski* u Ef 20,2 govori o “lomljenju jednoga kruha, koji je lijek besmrtnosti”. A. WIKENHAUSER, *nav. dj.*, 55-56.